

ENCYKLOPEDIA FILOZOFII POLSKIEJ



2

M-Ż

POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU • LUBLIN 2011

A U T O R Z Y H A S E Ł

MARIAN ALEKSANDROWICZ
 ZBIGNIEW AMBROŻEWICZ
 BOLESŁAW ANDRZEJEWSKI
 WANDA BAJOR
 EDWARD BALAWAJDER
FRANCISZEK BARGIEŁ
 JACEK BARTYZEL
 MARIAN BĘBENEK
 TADEUSZ BIESAGA
 MICHAŁ BOHUN
 KRZYSZTOF BRZECHCZYN
 PAWEŁ BYTNIIEWSKI
 RAFAŁ CHARZYŃSKI
 ZDZISŁAW CHLEWIŃSKI
 IMELDA CHŁODNA
 ANNA CZAJCZYK
JAN CZERKAWSKI
 BOŻENA CZERNECKA-REJ
 ROMAN DAROWSKI
 DARIUSZ DĄBEK
 IGNACY DEC
 WŁODZIMIERZ DŁUBACZ
 DARIUSZ DOBRZAŃSKI
 JÓZEF M. DOŁĘGA
 TOMASZ DUTKIEWICZ
 JULIAN DYBIEC
 LEON DYCZEWSKI
 BOHDAN DZIEMIDOK
 WIESŁAW FELSKI
 JÓZEF FERT
 MARIA FLIS
 WITOLD P. GLINKOWSKI
 BOGUMIŁA GOLANKO
 ALEKSANDRA GONDEK
 DARIUSZ GONDEK
 MARIA JOANNA GONDEK
 HENRYK GÓRA
 KRZYSZTOF GÓZDŹ
 PRZEMYSŁAW GRĄDZKI
 ELŻBIETA GREŃDECKA
 WÓJCIECH GRETKA
 RAFAŁ GRUSZNIŚ
 EWA GRYGIERZEC
 RYSZARD GRYGLEWSKI
 KAZIMIERZ GRZYŻENIA
 LUDWIK GRZEBIEŃ
 JACEK GRZYBOWSKI
 ARKADIUSZ GUDANIEC
 EWA GUDANIEC
 ZYGMUNT HAJDUK
 AGNIESZKA HENSOLDT
 JUSTYNA HERDA
 HONORATA JAKUSZKO
 STANISŁAW JANECZEK
 PIOTR JAROSZYŃSKI
 ANNA JEDYNAK
 JOANNA JUDYCKA
 ANDRZEJ KAIM
 ZENON KAŁUŻA
 BARBARA KIEREŚ
 HENRYK KIEREŚ
 AGNIESZKA KIJEWSKA
 ANETA KLISZCZ

LESZEK KOPCIUCH
 MARGIN KOSZOWY
 STANISŁAW KOWALCZYK
 MAŁGORZATA KOWALEWSKA
 ANNA KOZANECKA-DYMEK
 KAZIMIERZ KRAJEWSKI
 FELIKS KRAUSE
MIECZYŚLAW A. KRĄPIEC
 PIOTR KRZYCZKA
 ROMAN KUBICKI
 MARIOLA KUSZYK-BYTNIEWSKA
 TADEUSZ KWIATKOWSKI
 MAREK LECHNIAK
 JOANNA LEKAN-MRZEWKA
 AGNIESZKA LEKKA-KOWALIK
 ARTUR MACHLARZ
 MAREK MACIEJCZAK
 MICHAŁ M. MACIOŁEK
 ZOFIA MAJEWSKA
 ARTUR MAMCARZ-PLISIECKI
 JANUSZ MARIANŚKI
MIECZYŚLAW MARKOWSKI
 ROBERT MARSZAŁEK
 ANDRZEJ MARYNIARCZYK
 PAWEŁ MAZANKA
FRANCISZEK J. MAZUREK
 JANUSZ MĄCZKA
 JACEK MIGASIŃSKI
 PIOTR MOSKAŁ
 KRZYSZTOF MOTYKA
 TOMASZ MRÓZ
 MAGDALENA MRUSZCZYK
 WINCENTY MYSZOR
 MIRELLA NAWRACAŁA-URBAN
 OKTAWIAN NAWROT
 LUCYNA NOWAK
 MARIAN NOWAK
 ANNA NOWICKA-STRUSKA
 BEATA K. OBSULEWICZ
 PIOTR OLEŚ
 MIECZYŚLAW OMYŁA
 ELŻBIETA PACZKOWSKA-ŁAGOWSKA
 PIOTR PASTERCZYK
 TOMASZ PAWLIKOWSKI
 STANISŁAW PIECH
 ROBERT PIECHOWICZ
 CZESŁAWA PIECUCH
 ZDZISŁAW PIETRZYK
 HENRYK PODBIELSKI
 PAWEŁ POLAK
 RYSZARD POLAK
 GRZEGORZ POMORSKI
 JADWIGA POTRZESZCZ
 PIOTR PRZYBYSZ
 ROBERT T. PTASZEK
 KRYSZTIAN RACHWAŁ
 DANUTA RADZISZEWSKA-SZCZEPANIAK
 MAREK REMBIERZ
 ZENON E. ROSKAŁ
 ALEKSANDRA RUTKOWSKA
 ALINA RYŃIO
 TERESA RZĘPA
 TOMASZ RZĘPIŃSKI

PAWEŁ SAJDEK
 AGNIESZKA SALAMUCHA
 JAN SKOCZYŃSKI
 ANDRZEJ SKOWRON
 PAWEŁ SKRZYDLEWSKI
 RYSZARD SKRZYNIARZ
 MARIAN SKRZYPEK
 MAREK SŁOMKA
 KAZIMIERZ Z. SOWA
 EWA STARZYŃSKA-KOŚCIUSZKO
 BEATA STECKA
 STANISŁAWA STEUDEN
 ANTONI B. STĘPIEŃ
 KATARZYNA STĘPIEŃ
 JANUSZ SYTNIK-CZETWERTYŃSKI
 TADEUSZ SZANIAWSKI
 SŁAWOMIR SZCZYRBA
 ANDRZEJ SZOSTEK
 BARBARA SZOTEK
 GRAŻYNA SZUMERA
 KRZYSZTOF SZYMANEK
 AGATA SZYMANIAK
 JAN SZYMCZYK
 JERZY SZYMOŁON
 KATARZYNA ŚWIERSZCZ
 ADAM ŚWIEŻYŃSKI
 KAZIMIERZ ŚWIRYDOWICZ
 PAWEŁ TARASIEWICZ
 MARGIN TKACZYK
 BOGUMIŁA TRUGHLIŃSKA
 KAZIMIERZ TRZĘSICKI
 JERZY TUPIKOWSKI
 MAREK M. TYTKO
 MACIEJ ULIŃSKI
 EDWARD WALEWANDER
 BEATA WAŁĘCIUK-DEJNEKA
 STANISŁAW WIELGUS
 BARBARA WIŚNIEWSKA-PAŻ
 ZOFIA WŁODEK
 MARIAN WNUK
 MACIEJ WOJTACKI
 HANNA WOJTACZAK
 JACEK WOJTYŚIAK
 JAN WOLEŃSKI
 KAZIMIERZ WÓJCİK
 WIESŁAW WÓJCİK
 WÓJCIECH WÓLCZYŃSKI
 KRZYSZTOF WRÓCZYŃSKI
 ZBIGNIEW WRÓBLEWSKI
 WÓJCIECH WRZOSEK
 WALDEMAR ZARĘBA
 ROMAN ZAWADZKI
 TERESA ZAWOJSKA
 ZOFIA J. ZDYBICKA
 WŁODZIMIERZ ŻĘGA
 STANISŁAW ZIEMIAŃSKI
 PIOTR ZIEMSKI
 MACIEJ ST. ZIĘBA
 ANNA Z. ZMORZANKA
 JAN ZUBELEWICZ
 MARIAN ZWIERCAN

K O M I T E T N A U K O W Y

PROF. DR HAB. ANDRZEJ MARYNIARCZYK SDB – Przewodniczący
Prezes Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Członek Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis

KS. ABP PROF. DR HAB. STANISŁAW WIELGUS
*Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Associazione degli Storici Europei
Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, European Ethics Network
Academia Scientiarum et Artium Europaea*

PROF. DR HAB. ZOFIA J. ZDYBICKA USJK
Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis

PROF. DR HAB. PIOTR JAROSZYŃSKI
Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis

PROF. DR HAB. HENRYK KIEREŚ
Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu

Z E S P Ó Ł R E D A K C Y J N Y

ANDRZEJ MARYNIARCZYK – Redaktor naczelny
WOJCIECH DASZKIEWICZ – Sekretarz redakcji
GRAŻYNA BURY, MIRELLA NAWRACAŁA-URBAN – Redaktorzy tekstów
AGATA SZYMANIAK – Redaktor bibliografii i skrótów

R e d a k t o r z y n a u k o w i d z i a ł ó w

MARIAN CISZEWSKI (*filozofia renesansu*), HONORATA JAKUSZKO (*filozofia nowożytna*)
STANISŁAW JANECZEK (*filozofia oświecenia*), PIOTR JAROSZYŃSKI (*filozofia kultury*)
HENRYK KIEREŚ (*filozofia sztuki, teoria poznania*)
MAŁGORZATA KOWALEWSKA (*filozofia współczesna*)
ANDRZEJ MARYNIARCZYK (*metafizyka, antropologia*)
MARCIN TKACZYK (*logika*), AGNIESZKA LEKKA-KOWALIK (*metodologia nauk*)
ZENON E. ROSKAL (*filozofia przyrody*), KAZIMIERZ WÓJCIK (*filozofia średniowieczna*)
KATARZYNA STĘPIEŃ (*filozofia prawa*), ZOFIA J. ZDYBICKA (*filozofia Boga i religii*)

K o n s u l t a c j a m e r y t o r y c z n a

PROF. DR HAB. ANTONI B. STĘPIEŃ

K o r e k t a l i n g w i s t y c z n a

ARKADIUSZ GUDANIEC (*język grecki, łaciński, włoski*)
REET OTSASON (*język angielski, francuski, niemiecki, hiszpański*)

K o r e k t a t e c h n i c z n a

ROMAN Blicharz, ANNA CZAJCZYK

W s p ó ł p r a c u j ą c y z r e d a k c j ą

TOMASZ DUMA, EWELINA CZAJCZYK, PAWEŁ GONDEK
GRZEGORZ FREJLICH, JADWIGA FREJLICH, ZBIGNIEW PAŃPUCH
PAWEŁ SKRZYDLEWSKI, KRZYSZTOF WROCZYŃSKI

POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU
składa podziękowanie osobom
dzięki pomocy których ukazuje się Encyklopedia Filozofii Polskiej.

Słowa podziękowania raczą przyjąć następujące osoby:
Rafał Czermak, Feliks Krause, Jan Kulig, Marek J. Mazurkiewicz, Barbara Pszczółkowska
Stanisław F. Sikorski, Hieronim i Romana Tomczak, Anna J. Zaorska.

Projekt okładki i stron tytułowych
JERZY DURAKIEWICZ

Skład komputerowy
ROBERT KRYŃSKI

Wydanie publikacji dofinansowane przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

© Copyright by Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu
LUBLIN 2011

ISBN 978-83-60144-46-6
ISBN 978-83-60144-48-0 (t. 2)

Wydawca
POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU
sec. Società Internazionale Tommaso d'Aquino

Adres
Katedra Metafizyki KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
tel./fax (81) 445-43-88, e-mail: tomasak@kul.pl
www.ptta.pl

Druk i oprawa
Zakład Graficzny „Colonel” S.A., ul. Nad Drwiną 4B, 30-741 Kraków

Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej, Wwa 1906, I 440–441; B. Gubrynowicz, *Józef Maksymilian O. Człowiek i pisarz*, Lw 1928; W. Jabłońska, *Józef Maksymilian O. Szkic biograficzny*, Wr 1967; A. Knot, *Związki Józefa Maksymiliana O. z nauką czeską*, *Roczniki Biblioteczne* 11 (1967) z. 3–4, 257–311; W. Jabłońska, PSB XXIV 416–421; J. Kapuścik, *Mecenas i uczonec J. M. O. i jego działalność historycznoliteracka*, Kr 1979.

Tomasz Pawlikowski



OSSOWSKA MARIA – teoretyk etyki, socjolog moralności, uczennica T. Kotarbińskiego, ur. 26 I 1896 w Warszawie, zm. 13 VIII 1974 tamże.

W 1915 rozpoczęła studia filozoficzne na UW. W 1919 debiutowała recenzją książki W. Tatarkiewicza *O bezwzględności dobra* (Wwa 1919), opublikowaną w „Kurierze Polskim” (15.05.1919, 6–7). W 1922 uzyskała stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Zarys aksjologii stoickiej*, (promotor J. Łukasiewicz). W 1922 studiowała na Sorbonie. W latach 1923–1928 pracowała jako starszy asystent przy Seminarium Filozoficznym UW, prowadziła też wykłady z psychologii i pedagogiki na wyższych kursach nauczycielskich w Warszawie. Habilitowała się w 1932 na podstawie prac z semantyki, w 1933 została docentem na UW. W latach 1933–1935 przebywała z mężem S. Ossowskim na stypendium Funduszu Kultury Narodowej w Wielkiej Brytanii, gdzie uczestniczyła w seminariach prowadzonych przez G. Moore’a i B. Malinowskiego. Po powrocie do Warszawy opublikowała z mężem artykuł *Nauka o nauce* (*Nauka Polska* 20 (1935), 1–12), inicjujący nową gałąź wiedzy: naukoznawstwo. Podczas okupacji niem. organizowała w swoim mieszkaniu komplety tajnego uniwersytetu (jej brat Stanisław został uwięziony w Starobielsku i rozstrzelany). W czasie powstania warszawskiego 1944 uległy zniszczeniu jej biblioteka i archiwum; S. Lorentzowi udało się zabezpieczyć w Podkowie Leśnej rpsy *Motywów postępowania* oraz *Podstaw nauki o moralności*.

W latach 1945–1948 pełniła funkcję prof. nadzwyczajnego UŁ, gdzie kierowała Katedrą Nauki o Moralności. W 1946 została mianowana prof. nadzwyczajnym nauki o moralności na Wydziale Humanistycznym UŁ, a w 1948 prof. nadzwyczaj-

nym UW, gdzie w latach 1948–1951 kierowała Katedrą Historii i Teorii Moralności. Katedra ta w 1951 została włączona do kierowanej przez jej męża Katedry Historii Kultury. W jej ramach O. prowadziła Zakład Badań nad Dziejami Norm Moralnych. W 1952 oboje Ossowscy zostali odsunięci od pracy dydaktycznej, wówczas, w tym samym mieszkaniu co podczas okupacji, organizowała z mężem tajne seminaria. Po powrocie do pracy przeciwdziałała upartyjnieniu uczelni. „To głównie dzięki Marii Ossowskiej nie uchwalono w Polsce dwóch ustaw szczególnie zagrażających wolności osobistej tych obywateli, którzy byli nieposłuszni w myśleniu: ustawy o »pasożytnictwie społecznym« i ustawy psychiatrycznej” (*Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich*, 80). Dzięki zorganizowanym przez nią poprzez Polskie Tow. Socjologiczne dyskusjom w 1971 i 1972 oraz przesłanej do Rady Państwa ekspertyzie, ustawy te nie weszły w życie. Tego typu ustawy były stosowane w ZSRR jako narzędzie represji wobec opozycji.

Od 1956 do 1962 O. kierowała Zakładem Historii i Teorii Moralności IFiS PAN oraz (do 1966) Katedrą Historii i Teorii Moralności na Wydziale Filozoficznym UW (otrzymała zatwierdzenie tego stanowiska dopiero w 1966). W 1960 prowadziła wykłady w Barnard College – Columbia University w Nowym Jorku. W 1962 przebywała w Anglii, w 1967 w Filadelfii jako visiting lecturer w University of Pennsylvania. W 1972 została odznaczona Nagrodą Państwową I stopnia za całokształt pracy naukowej.

Dzieła O.: *Podstawy nauki o moralności* (Wwa 1947, 1966⁴; cz. I–II, Wwa 2004); *Motywy postępowania. Z zagadnień psychologii moralności* (Wwa 1949, 2002³); *Moralność mieszczańska* (Ł 1956, Wr 1985²); *Socjologia moralności* (Wwa 1963, 2005⁴); *Myśl moralna Oświecenia angielskiego* (Wwa 1966); *Normy moralne. Próba systematyzacji* (Wwa 1970, 2000⁴); *Social Determinants of Moral Ideas* (Ph 1970); *Ethos rycerski i jego odmiany* (Wwa 1973, 2000³). Pośmiertnie wydano *O człowieku, moralności i nauce. Miscellanea*, oprac. M. Ofierska, M. Smoła (Wwa 1983). Opublikowała wiele artykułów w takich czasopismach, jak „Przegląd Filozoficzny”, „Wiedza i Życie”, „Przegląd Socjologiczny”, „Ruch Filozoficzny”, „Studia Filozoficzne”, „Przegląd Kulturalny”, „Problemy”, „Kultura i Społeczeństwo”, „Studia Socjologiczne”, „Etyka” (zostały zebrane w pracy *O człowieku,*

moralności i nauce. Miscellanea), a także druki (brozury) konspiracyjne, drukowane podczas okupacji: *Wzór demokracji* w 1944 (wyd. pt. *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*, Wwa 1946; pt. *Wzór demokracji. Cnoty i wartości*, Lb 1992) oraz *Z etyki stosunków merkantylnych* w 1943.

SPOSÓB UPRAWIANIA FILOZOFII. O. należy do drugiego pokolenia szkoły lwowsko-warszawskiej, zapoczątkowanej przez ucznia F. Brentana, K. Twardowskiego i rozwijanej przez takich filozofów, jak: K. Ajdukiewicz, T. Czeżowski, Kotarbiński, S. Leśniewski, Łukasiewicz, Z. Zawirski. Charakterystyczne dla tej szkoły było odejście od spekulacji filozoficznych na rzecz stosowania w filozofii tych samych metod co w naukach empirycznych. Owo unaukowanie filozofii miało się dokonać przez ograniczenie się do faktów empirycznych oraz logiczne uporządkowanie swoich twierdzeń. Przeciw tzw. metafizycyzmowi, czyli spekulatywnemu budowaniu systemu filozoficznego, oraz przeciw systemom idealistycznym, zaproponowano minimalizm filozoficzny, czyli trzymanie się tego, co się da wywieść z doświadczenia. W swych zasadniczych dążeniach szkoła lwowsko-warszawska współgrała z rodzącym się pozytywizmem logicznym Koła Wiedeńskiego, jak również z bryt. filozofią analityczną. Powstała wcześniej niż Koło Wiedeńskie i rozwijała się samodzielnie. Postrzegana jako nurt neopozytywizmu, podzielała z logicznym empiryzmem antymetafizyczną postawę, wiarę w nauki ścisłe i skuteczność analizy logicznej. Nie podzielała jednak dogmatycznego radykalizmu tego nurtu, w którym z pozycji empiryzmu semiotycznego likwidowano jako pseudonaukę nie tylko metafizykę, ale też inne dyscypliny filozoficzne, w tym etykę. Nie zgadzając się z emotywizmem etycznym, szkoła ta rozwijała oryginalną refleksję etyczną, której przykładem może być etyka T. Kotarbińskiego, Czeżowskiego czy W. Tatarkiewicza. Pierwsze pokolenie tej szkoły twierdziło i dowodziło, że można racjonalnie uzasadniać oceny i powinności moralne; drugie pokolenie, a w nim O., ulegając wpływom pozytywizmu logicznego, krytycznie odnosiło się do możliwości racjonalnego uzasadniania ocen, a zwł. norm moralnych; nie akceptowało jednak relatywizmu moralnego.

W podejściu O. do zagadnienia moralności, oprócz związków z Kołem Wiedeńskim można szukać wpływu filozofii analitycznej Moore'a czy B. Russella oraz wpływu franc. szkoły socjologicznej É. Durkheima i L. Levy-Bruhla.

NAUKA O MORALNOŚCI. W stosunku do pierwszego pokolenia etyków szkoły lwowsko-warszawskiej program unaukowania etyki został przez O. radykalizowany. Wyodrębnienie przez nią nauki o moralności, w której przedmiotem zainteresowania jest to, co dotyczy zjawisk psychologicznych, socjologicznych, kulturowych i językowych związanych z moralnością, będzie równocześnie służyć podkreśleniu tego, że etyka normatywna taką nauką nie jest.

Na początku swego zasadniczego dzieła *Podstawy nauki o moralności* (Wwa 1966⁴) O. porzuca etykę normatywną w myśl przyjętej a priori postawy tzw. beznamiętnego badacza. „Nie będzie mnie interesowało – pisze w jego imieniu – co dobre, a co złe, nie będę usiłował rozstrzygnąć, do czego ludzie powinni dążyć, a czego powinni unikać. Będę tylko obserwować, co ludzkie uważają za dobre i złe, co nakazują czynić i od czego nakazują się wstrzymać, będę usiłował dociec, jakie motywy pchają ludzi do takiego, a nie innego oceniania, jakie motywy kierują nimi nie tylko w ocenianiu, ale i w postępowaniu” (tamże, 9). Nauka o moralności ma być dyscypliną, „która niczego w zakresie moralności nie ocenia i niczego nie zaleca, tylko próbuje np. jak najrzetelniej zanalizować i wyjaśnić panujące w danym środowisku oceny moralne i obowiązujące w nim normy, próbuje dociec motywów, które pchają ludzi zarówno do chwalebego, jak i do ganionego w danym środowisku postępowania” (tamże, 10). Nauka jako taka zostaje ograniczona tu do dyscypliny zajmującej się opisem faktów. Etyka jako aksjologia i deontologia – zajmująca się wartościami, sądami wartościującymi oraz sądami powinnościowymi, imperatywnymi – zostanie pozbawiona znamion nauki. Nauka o moralności posługiwać się będzie wypowiedziami opisowymi, w odróżnieniu od etyki, która formułuje wypowiedzi oceniające i normatywne (tamże, 48).

Na naukę o moralności wg O. składają się 3 działy: 1) semiotyczna, logiczna analiza języka opisującego moralność; 2) psychologia moralności; 3) socjologia moralności. W analizie języka głównym terminem staje się wyrażenie „moralny”, „moralność”, a następnie wypowiedzi opisujące zjawiska moralne, w odróżnieniu od wypowiedzi oceniających i normatywnych. Na psychologię moralności składa się: a) psychologia oceniania; b) psychologia postępowania; c) psychologia przeżyć czy dyspozycji moralnych. Psychologia oceniania ma przebadać, „jakie motywy rządzą naszymi pochwałami i naganami, w jakich warunkach jesteśmy skłonni do

surowszych, a w jakich do pobłażliwszych ocen, dlaczego pewne okoliczności, zwane łagodzącymi, zmniejszają surowość naszego potępienia, jak należy rozumieć związek między tzw. rozumieniem danego postępowania a skłonnością do oceniania go z pobłażliwością [...]” (tamże, 14). Psychologia postępowania ma przebadać zarówno motywy egoistyczne, jak i altruistyczne, naszą interesowność czy bezinteresowność w postępowaniu, czyli odnieść się – na podstawie faktów psychologicznych i socjologicznych – do sporu o „naturę” człowieka. Psychologia przeżyć moralnych i dyspozycji ma zająć się tymi aktami, które nazywano zmysłem moralnym, poczuciem moralnym, poczuciem powinności, sumieniem lub ślepotą moralną. W dalszej kolejności ma zająć się takimi uczuciami czy dyspozycjami, jak miłość, zawiść, zazdrość, współczucie. Do psychologii moralności O. włączyła również psychogenezę moralności, typologię osobowości moralnych oraz opis zjawisk patologicznych.

Na socjologię moralności składa się wiele zagadnień, które można zgrupować w trzech działach: a) opis środowiskowy moralności, tzn. opis i typologia grup czy klas społecznych, u których opinie moralne, hierarchia cnót i grzechów wyraźnie się różnią; b) poszukiwanie czynników, które decydują o różnicowaniu się poglądów moralnych (m.in. wpływ klimatu, gęstości zaludnienia, proporcji obojga płci, wpływ czynników gospodarczych, struktur społecznych, ustroju politycznego itp. – tamże, 17); c) poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, którym z wiodących czynników przypisać zasadniczą rolę w kształtowaniu moralności, czyli czy przypisać ją czynnikom biologiczno-ekonomicznym, czy pewnym ruchom masowym zmieniającym moralność, czy wpływom wybitnych jednostek, autorytetów moralnych i religijnych.

Wszystkie książki i artykuły O. rozwijają któryś z wymienionych trzech działów jej nauki o moralności (dział drugi podejmuje praca *Motywy postępowania*, a trzeci – *Socjologia moralności*).

Zwieńczeniem dorobku O. jest książka *Normy moralne*, przedstawiająca systematyzację norm moralnych: norm w obronie naszego istnienia, norm w obronie godności, niezależności, prywatności, potrzeby zaufania i sprawiedliwości, norm stosowanych wobec konfliktów społecznych. O. klasyfikuje i analizuje cnoty, a więc cnoty miękkie (np. braterstwo, humanizm), umożliwiające pokojowe współżycie ludzi, cnoty służące organizowaniu życia zbiorowego i cnoty osobiste oraz praktyczne. W tej

systematyzacji podkreśla pozytywną rolę norm moralnych, które służą obronie zasadniczych dóbr ludzkich: życia, wolności i bezpieczeństwa, i które pozwalają unikać konfliktów, umożliwiają stabilny tryb życia, chronią przed nowymi zagrożeniami. Obok pluralizmu norm dostrzega tendencję do posiadania stałych norm moralnych.

Wkład naukowy O. jest najbardziej dostrzegalny na terenie wprowadzonych przez nią uściśleń języka dotyczącego moralności. Odróżnienie sądów opisujących od sądów wartościujących i normatywnych, odróżnienie normy moralnej od normy prawnej, od przepisu obyczajowego czy od reguły dobrego wychowania, odróżnienie między sobą różnych typów norm moralnych weszło na stałe do tradycji myślenia etycznego.

Zgodnie z założeniami minimalizmu swej szkoły, O. nie stworzyła systemu filozofii moralności. Nie sprzyjała też temu jej zbytnia ostrożność i rezygnacja z wielkich syntez na rzecz drobiazgowych rozróżnień oraz krytycyzm wobec przywoływanych stanowisk. W krytyce referowanych poglądów demaskowała ukryte nieścisłości i niezgodności. Przytaczała argumenty za i przeciw, nie wskazywała jednak, które z nich są bardziej uzasadnione i należałoby je przyjąć. Nie formułowała rozstrzygających konkluzji. „W jej książkach – stwierdza I. Lazari-Pawłowska – więcej jest podważania cudzych pewników niż zgłaszania solidarności ze stanowiskiem tego czy innego autora. Jej czujny krytycyzm pozwalał oprzeć się rozmaitym dobrze funkcjonującym nałogom myślowym i dostrzegać zagadnienia tam, gdzie często dla innych wszystko było już rozstrzygnięte” (*Maria O. jako badacz moralności*, 92). Zgodnie z tą perspektywą wkład O. należy nazwać nie tyle skonstruowaniem podstaw nauki o moralności, lecz raczej – jak określał Kotarbiński – sformułowaniem do niej wstępu czy propedeutyki krytycznej. Tego typu propedeutyką metaetyczną nie da się jednak zastąpić etyki filozoficznej, w tym etyki normatywnej. Zawieszona przez O. pytania o to, co dobre, wartościowe, nakazane, pytanie o kryterium dobra i zła, czyli o normę moralności, pozostaje nadal aktualne dla etyki. Nie da się na to pytanie odpowiedzieć ani na terenie metaetyki, ani nauki o moralności. Nauki te są bowiem tylko wyczyszczeniem przedpola dla zasadniczej odpowiedzi na pytania etyczne. Przesadna wiara w skuteczność analiz metaetycznych nie zastąpi rozstrzygnięć fundamentalnych problemów etycznych i filozoficznych.

T. Kotarbiński, *Działalność i postawa profesor Marii O.*, Argumenty 10 (1966) nr 27, 3–9; I. Lazari-Pawłowska, *O twórczości Marii O.*, SF 10 (1966) nr 2, 3–10; *Moralność i społeczeństwo. Księga jubileuszowa dla Marii O.*, Wwa 1969; T. Długokęcka, *Bibliografia prac prof. dr Marii O. 1919–1974*, SF 19 (1975) nr 6, 156–164; I. Lazari-Pawłowska, *Maria O. jako badacz moralności*, tamże, nr 12, 92–107; K. Kiciński, *Marii O. koncepcja trzech nurtów moralności*, w: *Konflikt i przystosowanie*, Wwa 1979, 161–168; J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Wwa 1985; S. Jedynak, *Etyka w Polsce. Słownik pisarzy*, Wr 1986, 134–136; K. Kiciński, *Marii O. socjologia moralności*, w: M. Ossowska, *Socjologia moralności*, Wwa 1986³, 9–56; P. J. Smoczyński, *M. O. W dziesiątą rocznicę śmierci*, RuF 43 (1986) nr 3–4, 253–265; J. Karpiński, *Nie być w myśleniu posłusznym. Ossowsky, socjologia, filozofia*, Lo 1989; K. Kiciński, *Maria O. – człowiek i dzieło*, Kultura i Społeczeństwo 41 (1997) nr 2, 89–96; *Wątki polityczne w pracach Marii i Stanisława Ossowskich*, Gd 1999; D. Ślęczek-Czakon, *Poglądy etyczne Marii O.*, Myslowice 2002; *Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich* (oprac. E. Neyman), Wwa 2002; P. Czarniecki, *Marii O. nauka o moralności*, Wwa 2006; R. Maserczyk, *Granice relatywizmu w filozofii moralności Marii O.*, Kr 2008.

Tadeusz Biesaga



OSSOWSKI STANISŁAW – filozof, socjolog, metodolog nauk społecznych, ur. 22 V 1897 w Lipnie na Kujawach, zm. 7 XI 1963 w Warszawie.

Po ukończeniu gimnazjum pol. we Włocławku, w 1915 rozpoczął studia filozoficzne na UW. W 1918 przerwał studia

i wyjechał do Krakowa, by wstąpić do 1. Pułku Ułanów i wziąć udział w walkach na froncie ukraińskim. Od 1919 kontynuował studia na Uniwersytecie Wileńskim; utrzymywał się z udzielania korepetycji oraz pracy nauczyciela języka pol. w Gimnazjum im. Zygmunta Augusta w Wilnie. W 1920 wziął udział w wojnie pol.-bolszewickiej. Po powrocie do Warszawy kontynuował studia na Wydziale Filozoficznym UW – pozostawał wówczas pod dużym wpływem grupy logików, zwł. J. Łukasiewicza oraz T. Kotarbińskiego. W 1921, jako stypendysta rządu franc., podjął studia w Collège de France, odbył liczne podróże po Europie (głównie po Włoszech) i Afryce Płn. W latach 1923–1933 pracował jako nauczyciel języka pol. i propedeutyki filozofii w gimnazjach warszawskich (L. Lorentza, C. Platerówny, Z. Jakubowskiej). W 1925 uzyskał

na UW stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Analiza pojęcia znaku* (PF 29 (1926) nr 1–2, 29–56, oraz w: tenże, *Dzieła*, IV 33–59) pisanej pod kierunkiem Kotarbińskiego. W 1926 został członkiem zarządu Warszawskiego Tow. Filozoficznego. W latach 1928–1933 wykładał w Szkole Nauk Politycznych. Habilitował się w 1933 na podstawie pracy *U podstaw estetyki*, uzyskując tytuł docenta filozofii. W 1934 wyjechał na dwuletnie stypendium Funduszu Kultury Narodowej do Wielkiej Brytanii. W 1936 został zatrudniony na stanowisku adiunkta na UW. W 1936 otrzymał rozszerzenie habilitacji na socjologię oraz został członkiem zarządu Polskiego Instytutu Socjologicznego. W latach 1941–1944 wykładał wraz z żoną Marią w konspiracyjnym UW, działał w tajnym Polskim Instytucie Socjologicznym oraz Instytucie Planowania Społecznego. W 1944, oskarżony przez pravicę o tendencje komunistyczne, przeniósł się do Legionowa, a następnie do Bukowiny Tatrzańskiej. W 1945 organizował UŁ; pracował na stanowisku prof., był dziekanem Wydziału Humanistycznego i kierownikiem Katedry Teorii Kultury UŁ (1945–1947). W latach 1947–1963 pracował na UW. W 1951 prowadzona przez niego Katedra Socjologii na UW została przekształcona w Katedrę Historii Kultury, a w 1952 zlikwidowana, natomiast O. odsunięty od dydaktyki (przywrócony w 1956). Od 1953 pracował jako kierownik Działu Dziejów Myśli Społecznej w Komitecie przekładów serii „Biblioteka Klasyków Filozofii”. W latach 1956–1961 pełnił funkcję kierownika Zakładu Kultury i Przemian Społecznych w IFiS PAN. W 1957 objął, założoną przez siebie, Katedrę Socjologii I (niemarksistowskiej), funkcjonującą obok marksistowskiej Katedry Socjologii II na Wydziale Filozoficznym UW. Był głównym inicjatorem założenia Polskiego Tow. Socjologicznego (PTS), którego powstanie w 1957 było istotnym wydarzeniem w odbudowie socjologii pol. po upadku stalinizmu. Zaczątki tej organizacji miały miejsce już w 1956, kiedy w ramach Polskiego Tow. Filozoficznego z inicjatywy O. utworzono Sekcję Socjologiczną.

W 1958 O. gościł na Harvard University jako visiting professor. W latach 1959–1962 był wiceprezesem Międzynarodowego Tow. Socjologicznego (ISA). W 1962 prowadził wykłady w London School of Economic, w 1963 odbył ostatnie konwersatorium na UW. Prowadzona przez niego Katedra Socjologii I została zlikwidowana zaraz po jego śmierci, a na jej miejsce powstała Katedra Metod Badawczych